

Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Entegrasyonlar ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme

Hayal Ayça ŞİMŞEK (<http://orcid.org/0000-0003-3131-454X>), Department of Public Finance, Dokuz Eylul University, Turkey; e-mail: ayca.simsek@deu.edu.tr

Nevzat Şimşek (<http://orcid.org/0000-0001-7010-6167>), Department of Economics, Dokuz Eylul University, Turkey; e-mail: nevzat.simsek@deu.edu.tr

Regional Integrations in Globalization Process: Lessons for Turkic Speaking Countries

Abstract

Regional economic integration, which is one of the important efforts to achieve free international trade, can help goods and services flows to move freely in integrating economies and can enlarge free trade opportunities by removing trade barriers. In today's world, various types of integrations exist. These integrations are formed due to both economic and political realities and expectations. Given these realities of the globalized world, the integration among Turkic speaking countries that share common history, culture and language has become more attractive. The cultural and geographical proximity of these countries is one of the most important reasons to form a possible integration. However, possible common economic and social benefits of these integrations increase the importance of integration efforts.

Keywords : Regional Integrations, Turkic Speaking Countries, Globalization.

JEL Classification Codes : F02, F15.

Öz

Uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarından biri olan bölgesel ekonomik entegrasyonlar, bütünleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, ticarete engel olan kısıtlamaları kaldırarak serbest ticareti genişletmeye imkân sağlamaktadır. Günümüz dünyasında çok sayıda entegrasyon çeşidi yer almaktadır. Bu entegrasyonlar ekonomik gerçeklerin ve beklentilerin yanı sıra politik gerçeklerle ve beklentilerle oluşturulmaktadır. Küresel dünyanın bu gerçekleri veri iken, ortak bir tarihi ve kültürü paylaşan Türk dili konuşan ülkelerin olası entegrasyonu bu noktada ilgi çekici hale gelmektedir. Bu ülkelerin kültürel ve coğrafi yönden yakınlığı, olası entegrasyonun en önemli gerekçelerinden biridir. Ortak ekonomik ve sosyal faydalar da bu entegrasyon çabalarının önemini artırmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Bölgesel Entegrasyonlar, Türk Dili Konuşan Ülkeler, Küreselleşme.

1. Giriş

Küreselleşme kavramı, ülkeler arası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çabaların iktisadi boyutlarının yanı sıra sosyal, siyasi ve kültürel boyutlarının da çok yönlü olarak değerlendirildiği bir kavram olarak özellikle 1980’li yılların sonlarından ve 1990’lı yılların başlarından itibaren dünya ekonomisinde yerleşmeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte küresel faaliyetlerin hızla serbestleşmesinde iki temel nokta belirleyici olmaktadır. Bunlardan biri, dünya genelinde ticaretin serbestleştirilmesi, diğeri ise bölge ülkeleri arasında işbirlikleri yoluyla iktisadi entegrasyonların yaygınlaşmasıdır.

Özellikle ortak coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasi altyapıya sahip bölge ülkeleri arasında gerçekleştirilen ve genellikle ekonomik yönü ağır basan entegrasyonların, bölge ülkeler arasında ticaret imkanlarının artırılmasını sağladıkları ve bu yolla üye ülkelere sosyal ve ekonomik faydalar getirdikleri görülmektedir. Diğer yandan, bu tür entegrasyonların entegrasyona üye olan ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasındaki ticaret imkânlarını arttırmaları yoluyla serbest ticaret imkânlarını genişletmeleri de söz konusudur. Bütün bunların ötesinde benzer sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip bölge ülkeleri arasında gerçekleştirilen entegrasyon, o bölgede güçlü ve etkin bir ekonomik ve politik kurumsallaşmanın sağlanmasına da katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

Günümüz dünyasında çok sayıda entegrasyon çeşidi yer almaktadır. Bu entegrasyonlar ekonomik gerçeklerin ve beklentilerin yanısıra politik gerçeklerle ve beklentilerle oluşturulmaktadır. Küresel dünyanın bu gerçekleri veri iken, ortak bir tarihi, kültürü ve dili paylaşan Türk dili konuşan ülkelerin olası entegrasyonu bu noktada ilgi çekici hale gelmektedir. Bu bağlamda, Türk Dili Konuşan Ülkeler Konseyinin (Türk Keneşinin) 4. Liderler Zirvesi’nde bu konu gündeme gelmiştir. Bu çalışmanın temel amacı söz konusu ülkeler arasında sağlanacak olası bir entegrasyon için ekonomik açıdan dikkate alınması gereken hususları ele almaktır. Zirvede dile getirilen bu düşüncenin fiiliyata geçmesi için politik destek gerekmektedir. Çünkü hangi ülkelerle ne şekilde entegrasyona girileceği nihayetinde politik bir tercihtir. Bu çalışmanın ilk bölümünde küreselleşmeyle birlikte hız kazanan bölgeler arası entegrasyonların dünya ekonomisi ve bölge ekonomileri açısından önemi ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde bölgeler arası entegrasyonlardan sağlanan potansiyel faydalar Türk dili konuşan Orta Asya ülkeleri bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu faydaların üye ülkeler açısından sosyal, siyasi ve ekonomik boyutta çok yönlü olarak ortaya çıkması entegrasyonların etkinliği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle çalışmanın üçüncü bölümünde bölgeler arası entegrasyonun etkinliği ile ilgili tartışmalara yer verilmekte ve etkinliği sağlayan/arttıran faktörler yine Türk dili konuşan ülkeler açısından ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde Türk dili konuşan ülkeler arası entegrasyonların bu ülkeler üzerindeki ve entegrasyona üye olmayan ülkeler üzerindeki ekonomik etkileri değerlendirilmektedir. Beşinci bölümde bölgesel entegrasyonların Türk dili konuşan ülkeler açısından önemi ele alınmaktadır. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

2. Küreselleşme Sürecinde Entegrasyonların Önemi

Küreselleşme sürecinde dünya genelinde mal ve hizmet ticaretinde rekabete dayalı bir üretim süreci önem kazanmıştır. Bu süreçte bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanma yoluyla daha fazla kaynağın üretim sürecine dahil edilmesi mümkün olmakta ve refah dağılımında coğrafi olarak genişleme sağlanabilmekte, bilgi ve teknolojinin hızla yayılmasıyla bir yandan finansal piyasalara yönelik yenilikler diğer yandan da sosyal ve kültürel alandaki faaliyetler hızla artış göstermektedir. Bu yenilikler, yeni mal ve hizmet piyasasına yönelik bir rekabet ortamı oluşturmaktadır (İncekara & Savrul, 2011: 7). Bu durum ülkelerin serbest ticaret uygulamalarına gitmeleri yoluyla entegrasyonlara daha fazla önem vermeleri sonucunu doğurmaktadır.

Dünya ticaretinde serbestleşme eğilimlerinin ortaya çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren kendini gösteren ve hızla artan ekonomik serbestleşme süreci, konunun açıklanmasında iki farklı yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaklaşımlardan biri küresel yaklaşımdır ve günümüzde küreselleşme olarak bilinen akımın temelini oluşturur. İkinci yaklaşım ise iktisadi birleşme hareketlerini içeren bölgesel yaklaşımdır. Bu yaklaşım, belirli bir coğrafi bölgede yer alan ve yakın ekonomik ilişki içinde olan ülkeler arasındaki dış ticaret ve diğer ekonomik faaliyetlerin serbestleştirilmesini temel almaktadır (Seyidoğlu, 2009: 216). Bölgelerarası entegrasyonların oluşturulmasında başat unsurlardan biri üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesidir.

Bölgesel entegrasyonların oluşumunu kolaylaştıran ve etkinliğini hızlandıran faktörler arasında en önemlilerinden biri jeopolitik yakınlıktır. Özellikle komşuluk ilişkileri ve ortak sınırların varlığı bu oluşumun ilk gerekli şartı olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluşum için ikinci gerekli şart ise bölge ülkeler arasındaki ekonomik bağların sıklığı ve ticaret hacminin boyutlarıdır (Obydenkova, 2006: 7). Sıkı ticaret ilişkisi içindeki ülkelerin entegrasyonu tüm taraflar için büyük ölçüde fayda sağlayıcı kabul edilebilir. Bu açıdan bölge ülkeleri arasında işbirliği yoluyla oluşturulan entegrasyonların, üye ülkelere refah kazançları sağladığı buna karşılık, üye olmayan ülkeler üzerinde küçük olumsuz yayılma etkilerine yol açtığı söylenebilir (Baldwin & Venables, 1995: 1638). Bölge ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi noktasında, ayrıca bölgelerarası yatırım projelerini ve ticareti, kültürel işbirliğini ve çevre, enerji vb. ortak alanlarla ilgili konularda işbirliğini temel alan kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bölgesel entegrasyon teorisine göre bütünleşmeyi teşvik eden güçler, içsel (endogenous) ve kendi kendini güçlendiren (self-reinforcing) bir özelliğe sahiptir. Teori, bu nedenle birleşmelerden kaynaklanan yayılma etkilerinin (spillover effects) de söz konusu olduğunu ileri sürer. Buna göre ekonomik yayılma etkileri ve siyasi yayılma etkileri şeklinde iki tür yayılma etkisinden bahsedilebilir. Ekonomik yayılma etkileri, ekonomik entegrasyonun sosyal gruplara sağladığı faydaların boyutlarıyla ilgilidir. Bu noktada sosyal gruplar ekonomik entegrasyon yoluyla sağladıkları kazançları korumak/ arttırmak için entegrasyonun boyutlarının genişletilmesini talep ederler. Siyasi yayılma etkileri ise entegrasyonun siyasi alanda boyutlarının genişlemesiyle ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, entegrasyon yeni uluslararası ve uluslar üstü aktörlerin sürece dahil olmasına neden olur ve

bu aktörler, entegrasyon sürecini dengeleme ve yönetme konusunda sürece dahil olurlar (Obydenkova, 2006: 8). Ancak siyasi etkilerin kontrolü önemlidir ve kontrol edilemez noktalara gelinmesi halinde bazı sıkıntılar ortaya çıkabilir. Bu sıkıntıların yaşanmaması için teori bir öngörü geliştirmiştir. Bu öngörüye göre, sosyal grupların beklentileri ve değerleri zaman içinde entegrasyona uyum sağlayacak ve sonuçta uluslararası siyasi bir topluluk oluşacaktır. Ancak uygulamalar siyasi yayılma etkilerinin yeteri kadar kapsayıcı olmadığını ve ülkelerin bireysel korumacılık politikalarının bu sürecin tamamlanmasına engel olduğunu göstermiştir (AB entegrasyon örneğinde olduğu gibi).

Kısaca özellikle küreselleşme sonrasında iktisadi entegrasyonların önemi artmıştır. Farklı ülkeler farklı entegrasyonlara girebilmektedirler. Nitekim Türk dili konuşan Orta Asya ülkelerinin entegrasyonu da, Türk Keneşinin 2014 yılındaki 4. toplantısında devlet başkanları düzeyinde üzerinde düşünülebilir değerlendirilebilecek bir seçenek olarak gündeme gelmiştir.

3. Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonundan Sağlanabilecek Potansiyel Faydalar

Dünya genelinde çok sayıda bölgesel entegrasyon mevcuttur ve gelecekte kurulması düşünülen çok sayıda farklı entegrasyon önerileri söz konusudur. Bu bağlamda, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki entegrasyon çabalarının belli bir kurumsal düzleme oturtulması bakımından bölgeselcilik kavramı esasında üç farklı şekilde ele alınabilir (Hancock ve Libman, 20136) ve bu yöntemlerden her biri olabilirlikleri açısından ayrı ayrı değerlendirilebilir:

- Birincisi, Türk dili konuşan ülkelerin dâhil olacağı bir *bölgesel kurumsal yapılanma* düşünülebilir.
- İkincisi, Türk dili konuşan ülkeler arasında ve bu ülkelerin politikaları arasında uyumu dikkate alan bir *bölgeselcilik* düşünülebilir.
- Üçüncüsü, Türk dili konuşan ülkeler arası işbirliğini (özellikle ekonomik işbirliği - çünkü yüksek büyüme oranlarına ulaşmak hedeflenmektedir-) oluşturmak ve bu işbirliğinin pozitif etkilerinden yararlanmak için *bölgelerarası işbirliğinden sorumlu kurumlar* oluşturulabilir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türk dili konuşan ülkeler arasında coğrafi, ekonomik, sosyal-kültürel yakınlık ülkelerin özellikle ekonomi alanında entegrasyonlar oluşturmalarına yol açan temel faktörlerdir. Entegrasyonla birlikte ülkeler, aralarındaki ticareti serbestleştirip dış ticaret engellerini kaldırdıkları ölçüde yurt içi fiyatları daha yüksek belirlenmiş olan malları, üye ülkelerden ithal edecekleri daha ucuz mallarla ikame edebileceklerdir. Bu yolla yurt içi kaynaklar büyük ölçüde yurt içi üretim yerine ihracata yönelik üretim için kullanılma imkânı bulacağından üye ülkeler arası ihracat artacak ve bölge içi ticaret hacmi genişleyebilecektir (Karluk, 1996: 213).

Fakat Türk dili konuşan ülkeler arası entegrasyondan sağlanabilecek muhtemel faydalar; bir yandan ülkelerin kendi içlerinde yeterli kurumsal düzenlemeleri etkin şekilde işletebilmesine, bir yandan da kendi aralarında etkin bir işbirliğinin kurumsal altyapısını oluşturabilmelerine bağlı olacaktır. Özellikle tekrar belirtilmelidir ki, söz konusu entegrasyon, karşılıklı ticaretin ve bu ülkelerin makroekonomik açıdan ve finansal açıdan bağımsızlıklarının artması ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada ekonomik entegrasyonun kurumsallaşması önem taşımaktadır. Ülkelerarası artan ticaret ve buna bağlı artan dolaysız yabancı yatırım hacmi; ticaret ve yatırım imkanlarının artmasını, bu alanda uygulanan kurulların, standartların ve prosedürlerin uyumlaştırılmasını ve düzenlemelerin belirlenmesi için daha fazla kurumsal mekanizmanın işlerliğinin sağlanmasını gerektirmektedir. Diğer yandan finansal ve makroekonomik bağımsızlığın artması, dışsallıkların ve yayılma etkilerinin içselleştirilmesine yönelik çabalara hız verilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü bir ülkede uygulanan makroekonomik ve finansal politikalar, komşu ülkeleri doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Dolayısıyla Türk dili konuşan ülkelerin, ticaret ve yatırım anlaşmaları ve makroekonomik ve finansal işbirliği mekanizmaları gibi işbirliği çerçeveleri oluşturmaları ve bu yolla ülkelerarası entegrasyonu kurumsallaştırmayı hedeflemeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Kawai, 2004: 12). Bu noktada ikili anlaşmaların yanı sıra, Türk Keneşi ve TürkPa gibi kurumlara önemli görevler düşmektedir.

Bu noktada Türk dili konuşan ülkeleri doğrudan etkileyen alanlarda, entegrasyonun etkinliğini destekleyecek belirli program ve projelerin (özellikle ulaşım, transit ve enerji altyapısı vb. alanlarda düzenleyici kurumsal çerçeveyi şekillendirecek olan program ve projelerin) oluşturulması ve bu programların ve projelerin yeterli şekilde desteklenmesi ve finanse edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu düzenlemelerin etkinliği; söz konusu ülkelerin en üst düzeyde temsil edildiği ortamlarda etkin işbirliğinin sağlanmasıyla mümkündür. Bu yolla sağlanabilecek entegrasyon, belirtildiği gibi entegrasyona dahil olan ülkelerde ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunabilecektir. Aynı zamanda entegrasyonun uzun dönemde artan politik işbirliğiyle birlikte ilgili bölgede barışın sağlanması/sürdürülmesine katkıda bulunup bulunmayacağı uygulama sürecinde ülkelerin vereceği destek ve gösterecekleri iyi niyet ile doğrudan ilişkilidir (Linn & Tiomkin, 2005: 22).

Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyonu konusu tartışılırken ülkeye özgü bazı faktörler de dikkate alınmalıdır. Nitekim, bu bağlamda ülkenin ticarete bağımlılık derecesi ve dış ticarete açıklık derecesi önem taşımaktadır. Bu tür entegrasyonların temelinde dış ticaretin ülkeler arasında serbestleşmesinin sağlanması olduğu hatırlanırsa bu faktörün önemi daha fazla anlaşılır. İkinci olarak, hem ilgili ülkelerin ticaretinde hem de dünya ticaretinde hangi mal/hizmetin en hızlı gelişen ve artan özelliğe sahip olduğunun belirlenmesi (ihracat/ticaret yapısının, mal ihracatının büyüme oranlarının belirlenmesi) önemlidir. Üçüncü olarak, ticaretteki artışın, belli bir ülkeye yapılan arz ile mi ilgili olduğu, yoksa üye ülkeler arasında eşit olarak mı dağıtıldığı dikkate alınmalıdır. Dördüncü olarak, ilgili ticaret anlaşması içinde ticaretin yoğunluğu ve son olarak, ticaret anlaşması içinde ticaretin ne kadar tamamlayıcı olduğu konuları önem taşımaktadır (Pelipas, vd. 2014: 29).

Son olarak, Türk dili konuşan ülkeler arası entegrasyonu teşvik edebilecek bazı unsurlara değinmek yararlı olacaktır. Bu unsurlar, tüm entegrasyon tercihleri için geçerli olabileceği gibi bahse konu olan Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyon için de geçerlidir. Ticaretin kolaylaşması, tüketicilerin sağladığı faydaların artması ve katlandıkları maliyetlerin azalması, daha geniş piyasalara erişim kolaylığının sağlanması, finansal krizlerle mücadele gücünün artması, yoksulluğun azaltılması, ülkelerin pazarlık gücünün artması ve bölgesel barışa katkı sağlanması bu unsurların en önemlileri olarak sayılabilir. Bu açıdan, Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyonun hem üye ülkelerde ekonomik ve politik etkinliğin artmasını kolaylaştıran bir oluşum olacağı, hem de dünya genelinde bölgesel entegrasyona katılan ülkeler arasında rekabeti arttıracığı söylenebilir (Kher, 2012: 9; Lagutina, 2006: 104).

4. Türk Dili Konuşan Ülkeler Arasında Sağlanabilecek Entegrasyonun Etkinliği Üzerine

Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek olası bir entegrasyonun etkinliğinin yüksek olması önemlidir. Bu nedenle olası bir entegrasyon, bir yandan ülkelerin karşılıklı ekonomik kazançlarının artmasına, diğer yandan da bu ülkelerin ortak coğrafyadan ortak sosyal ve politik faydalar sağlamalarına zemin hazırlayabilme yeteneğine sahip olmalıdır. Bu nedenle olası entegrasyonun etkinliğinin sağlanmasını kolaylaştıracak bazı faktörleri dikkate almak gerekmektedir. Bu faktörler şu şekilde sıralanabilir (Linn, 2012: 102):

- Entegrasyonun uygulanmasında temel oluşturacak etkin kurumların/kurumsal düzenlemelerin oluşturulması zaman alsa da; bu düzenlemeler yavaş ama artan şekilde gerçekleştirilmelidir. Ayrıca esnek ve etkin olması gereken bu düzenlemelerin aynı zamanda entegrasyona dâhil olan tüm ülkeleri kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekliliği söz konusudur.
- Entegrasyonda üye ülkelerin sayısının kontrol edilebilir şekilde sınırlı tutulması tercih edilmelidir. Üyelik ise Türk Keneşi türü üst kuruluşların belirleyeceği kriterlere dayandırılarak belirlenmelidir.
- Entegrasyon içi yatırımları finanse edebilecek yeterlilikte büyük fon mekanizmalarının varlığı göz ardı edilemez bir gerekliliktir. Bu bağlamda, Türk dili konuşan ülkelerin finansal açıdan etkin çalışabilecek bir üst kuruluşa ihtiyaçları vardır.
- Türk dili konuşan ülkeler arasında başarılı bir işbirliği, ülke seviyesinde, kurumsal ve bireysel düzeyde güçlü bir liderliği ve inisiyatifi gerektirmektedir.
- Entegrasyonun gerçekleştirilmesi aşamasında alt bölgesel kurumların oluşturulmasında ve sürdürülmesinde dışarıdan tavsiye niteliğinde destek alınabilir. Ancak bu destek, entegrasyona ilişkin sürecinin sahipliğini Türk dili konuşan ülkelerin elinden alıp, onun yerine geçmemelidir.

- Açık bölgeselcilik -örneğin; Türk dili konuşan diğer ülkelerin katılımına açık olan ve uzun dönemde bu ülkeleri dışlamayan kurumların oluşturulması- stratejisi tercih edilmelidir.
- Maliye veya ekonomi bakanlıklarının ve merkez bankalarının katılımını içeren entegrasyonlar sadece dışişleri bakanlıklarının ve icracı bakanlıkların katılımını içeren entegrasyonlara kıyasla daha etkin olacaktır.
- Şeffaflık uygulamalarının ve iş dünyasının ve sivil toplumun katılımının, entegrasyon mekanizmalarını güçlendiren etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.
- Anlaşmalar çerçevesinde ülkelerin zaman içerisindeki performanslarının değerlendirilmesi ve denetlenmesi hem ülkelerin kendi iç dinamikleri açısından önemlidir hem de ülkeler arasında daha iyi bir uyumun sağlanması yönünde teşvik oluşturur.

Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyona konu olan alanlara ilişkin olarak, diğer entegrasyon örneklerinde olduğu gibi, bazı kuralların belirlenmesi gerektiği açıktır. Tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, serbest ticaret rejiminden muaf tutulacak bazı mal ve hizmetlerin listesinin yapılması, belli bir ürünün ait olduğu ülkenin tanımlanması için gerekli kuralların belirlenmesi, kurumsal mekanizmaların oluşturulması (anlaşmalara uyulmasını sağlayan ve idareden sorumlu olan otoritelerin oluşturulması), karşılıklı ticareti geliştiren politikaların ayrıntılı olarak hazırlanması (dış ticaret işlemleri sırasında ortaya çıkan ithalat/ihracat maliyetlerini azaltmaya yönelik önlemlerin -gümrük prosedürlerinin uyumlaştırılmasını da içerecek şekilde- alınması), anlaşmazlıkların çözümüne yönelik mekanizmaların oluşturulması, korumacı önlemlerin geliştirilmesi (artan ithalatın endüstri üzerinde ters etki oluşturma ihtimaline karşı anlaşmanın belirli hükümlerinin geçici olarak durdurulması) ve yatırım ve hizmet hareketlerine yönelik engellerin kaldırılması bu kuralların en önemlileri olarak sayılabilir (Pelipas vd. 2014: 12).

Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyonun etkin şekilde planlanması, etkin işleyecek bir yasal çerçevenin oluşturulmasıyla yakından ilişkilidir. Üye ülkeler için bağlayıcı özellik taşıyacak bu tür bir yasal çerçeve; bu ülkelerin dış ticaretinin koordinasyonunu, entegrasyon içi ve entegrasyonlar arası dış ticaret programlarının kabul edilmesini ve yürütülmesini, entegrasyona dahil ülkelerin garantisi altında yabancı finansman kaynaklarının kabul edilmesini, serbest ekonomik bölgelere ve sınır ticaretine yönelik regülasyonları ve bölgelere ilişkin bilgilerin oluşturulmasına ve sunulmasına yönelik koşulları içermelidir (Obydenkova, 2006: 19).

Türk dili konuşan ülkelere yönelik entegrasyonun kurumsal çerçevesinin etkin şekilde planlanamaması halinde bu oluşumların yol açması muhtemel bazı olumsuz etkiler söz konusu olabilir. Birincisi; iyi düzenlenmemiş bir yapılanma nedeniyle entegrasyon, üye ülkeler arasında yeniden dağılım problemlerine yol açabilir. Yine ülkeler arasında uygulanan projelerle, ülkelerin kendi içlerinde uyguladıkları milli projeler zaman zaman amaç ve

uygulama yönünden çakışabilir. Son olarak entegrasyona yönelik iyi kurgulanmamış düzenlemeler ile ülkelerin kendi içindeki zayıf kurumsal yapılanmaları birbiriyle çelişecek şekilde sıkıntılara yol açabilir (Hancock & Libman, 2013: 12).

5. Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonunun Ekonomik Etkileri

Türk dili konuşan ülkeler entegrasyonunun ekonomik etkileri geleneksel ve geleneksel olmayan kazançlar şeklinde iki türlü ortaya çıkabilecektir. Geleneksel kazançlar olarak ticaret kazançları, artan getiriler ve artan rekabet ve yatırım artışı sayılabilir. Ticaretin, benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasındaki güçlü ikame mallara dayalı olarak gerçekleşmesi durumunda, diğer mallara olan talebin düşmesi ve fiyatın azalması ve dolayısıyla ticaret kazançlarının artması beklenebilir. Bu şekilde bir endüstride yüksek verimliliğe sahip firmaların ürettiği mal ve hizmetlerin Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ticarete konu olması hem sağlanan getirileri arttıracak hem de artan rekabet sayesinde gerek ülke içinde üretim gerekse ülkelerarası ticaret artacaktır. Diğer yandan, bu tür bir entegrasyon anlaşması, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edecek ve ortaya çıkacak piyasa genişlemesiyle birlikte sağlanan yatırım artışı büyümeyi teşvik edecektir. Ayrıca söz konusu entegrasyon anlaşmasıyla ülke hükümetleri, entegrasyondaki diğer ülkelerden elde edilen mal ve hizmetlerin ülke içinde oluşturacağı rekabeti teşvik edici etkiler sonucunda, yeni yatırımları gerçekleştirmek için refah artırıcı yatırımlara ağırlık verebilirler. Geleneksel olmayan kazançlar kapsamında ise ülke içi reformlardaki artış kastedilmektedir. Ülkelerin ekonomik açıdan birlikte hareketine imkân veren bu tür entegrasyonlar, Türk dili konuşan ülkeler arasında oluşması muhtemel anlaşmazlık, gerginlik, vb. risklerin azaltılmasını sağlayarak ülkelerarası güvenin sağlanmasına da yardımcı olacaktır (Kritzinger, 2005: 3).

Fakat belirtmelidir ki, literatürde bölge ülkeleri arasında sağlanabilecek bir entegrasyonun ekonomik etkilerini açıklamaya yönelik yöntemlerin bazı açılardan bu etkileri açıklama konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir: Öncelikle entegrasyonun gittikçe karmaşık hale gelen türleri karşısında bazı etkilerin belirlenmesi güçleşmektedir. Örneğin, tarife dışı engellerin azaltılmasının/ortadan kaldırılmasının etkilerinin ya da emek hareketlerinin etkilerinin değerlendirilmesi yeterince mümkün olmamaktadır. İkinci olarak, uygulanan yöntemler temel olarak ticaret etkileriyle ilgilenmektedir. Oysa ülkeler arasında ortaya çıkan net ekonomik etkilerin açıklanabilmesi için sadece ticaret etkilerinin değil, genel ekonomik ve sektörel etkilerin de dikkate alındığı kapsamlı yöntemlerin uygulanması ekonomik etkilerin açıklanmasında daha doğru sonuçlar ortaya koyacaktır (Pelipas vd. 2014: 28).

Başarılı bir entegrasyonun gerçekleştirilmesi için dışa açık bölgeselcilik (open regionalism) önemlidir. Dışa açık bölgeselcilik kapsamında, entegrasyona üye Türk dili konuşan ülkelerin içeride uyguladıkları reform programlarıyla entegrasyona girdiği diğer ülkelerle uyguladıkları program ve politikalar arasında uyum sağlanmalıdır. Buna göre, öncelikle dışa açılma kapsamında Türk dili konuşan ülkeler arasında uygulanan politikalar, küresel ticaret ve yatırımlara yönelik engellerin (tarife ve tarife dışı engelleri kapsayacak şekilde) yanı sıra ülkelerin gelişmelerini de dikkate almalı ve gerektiğinde bazı sektörlerle

öncelik veren esneklikte olmalıdır. İkinci olarak, piyasa yönlü bir entegrasyon süreci işletilmelidir. Üçüncü olarak, özel sektörün katılımı teşvik edilmelidir. Çünkü sonuçta olası entegrasyon, Türk dili konuşan ülkelerde yaşayanların (özel bireylerin) faydasının artırılmasına yöneliktir ve hükümetler, hem yerel düzeyde hem de ülkeler arası düzeyde uygun tercihler ve politikalar oluştururken yoluyla bu faydaların artırılmasına hizmet etmelidir (Kritzinger, 2005: 8).

Genel olarak Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek olası bir ekonomik entegrasyon, bir yandan söz konusu ülkeler arasında ticaret hacminin ve ticarete konu olan faaliyetlerin artması yoluyla çok yönlü ekonomik faydalar sağlama potansiyeli taşıyabilecektir. Diğer yandan da bu tür bir entegrasyon, üye olmayan ülkelerle ticaret imkanlarını arttıracak ve mal ve hizmet sunumunda daha etkin piyasa şartlarının oluşmasına zemin hazırlayabilecektir. Ayrıca Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek olası bir ekonomik entegrasyon sayesinde daha güçlü ve etkin bir ekonomik ve politik kurumsallaşmanın sağlanmasının da temelini oluşturulması beklenmektedir. Bu tür bir entegrasyon aynı zamanda ihracat için bir sıçrama tahtası işlevi de görebilir. Entegrasyona üye ülkeler arasında ihracata konu olan yüksek katma değere sahip mallar başka ülkelere de kolaylıkla ihraç edilebilir. Diğer yandan daha önce de ifade edildiği gibi, üye ülkeler arasında kurumsallaşmanın etkinleştirilmesi, entegrasyondan beklenen faydaların da artmasını sağlayacaktır. Nitekim entegrasyon sonrası zaman içinde kurumlar arasında farklılıkların azalması beklenmektedir (European Bank for Reconstruction and Development, 2012: 78).

6. Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Bölgesel Entegrasyonların Önemi

Türk dili konuşan ülkelerin arasında sağlanabilecek bir olası entegrasyon kapsamında şu alanların her birinde zamanla yasal ve kurumsal çerçeve oluşturulmasının gereği özellikle vurgulanmalıdır: tarife ve tarife-dışı gümrük düzenlemeleri, gümrük idaresi, teknik regülasyon, insan sağlığı, bitki sağlığı ve hayvan sağlığıyla ilgili önlemler, ithalata yönelik gümrük vergisinin ödenmesi ve mükellefler arasında bu vergi yükünün dağılımı, üçüncü ülkelere yönelik ticaret rejimlerinin oluşturulması, dış ticarete ve karşılıklı ticarete ilişkin doğru ve güvenilir istatistikler oluşturulması, makroekonomik politikalar, rekabet politikası, endüstri ve tarım teşvikleri, enerji politikası, doğal tekeller, merkezi ve/veya yerel idareye ilişkin satın almalar, mal ve yatırımlarda karşılıklı ticaret, taşımacılık ve nakliye, döviz politikası, fikri mülkiyet haklarının ve ürünlerin, işlerin ve hizmetlerin kişiselleştirilmesine yönelik araçların korunması, emek göçü ve finansal piyasalar (bankacılık sektörü, sigorta, döviz piyasası ve menkul kıymet piyasası) (Eurasian Economic Commission, 2013: 26). Bu bahsedilen alanlara yönelik ülkeler arası entegrasyon çabalarının geliştirilmesi gereklidir. Bu kapsamda Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyona üye olabilecek ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikalarının genel çerçevesi şu faktörleri temel alarak şekillenmelidir: üye ülkelerin koordine edilmiş yapısal reorganizasyonunun sağlanması, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayan ortak programların oluşturulması ve uygulanması, ortak bir ödeme sisteminin oluşturulması, finansal sistemlerin karşılıklı uyumunun sağlanmasına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi, endüstriyel faaliyetlerle yatırımcılara yönelik faaliyetler için eşit şartları sağlayacak kurumsal çerçevenin

oluşturulması, nakliye hizmetleri için ortak bir piyasanın oluşturulması, ortak bir enerji piyasası oluşturulması, bilim ve teknolojinin öne çıkan alanlarında ortak araştırma ve geliştirme yatırımlarının yapılması, yabancı yatırımlar için eşit şartlar sağlayacak kurumsal çerçeveyi oluşturulması ve yasal düzenlemeler için çok taraflı ve tek taraflı bir sistemin oluşturulması/geliştirilmesi (Yesdauletova & Yesdauletov, 2014: 5).

Türk dili konuşan ülkeler arasındaki kültürel ve coğrafi yakınlık, bu ülkeler arasındaki entegrasyonu ilgi çekici kılmaktadır. Özellikle entegrasyon yoluyla sağlanacak ticaret artışının, ülkelerin refah kazançlarını ve ekonomik etkinliğini arttıracığı söylenebilir. Bu bağlamda, Türk dili konuşan ülkeler arasında sinerjinin güçlendirilmesi ve söz konusu ülkeler arasında ortaya çıkabilecek muhtemel anlaşmazlıkların en aza indirilmesi için potansiyel oluşturma açısından, ülkelerin birbirleriyle uyumlu hareket etmeleri büyük önem taşımaktadır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme süreciyle dünya genelinde artan ticaretin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemeler, özellikle bölgelerarası entegrasyonların artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu entegrasyonlar sadece ekonomik işbirlikleri şeklinde değil aynı zamanda kültürel ve sosyal işbirlikleri şeklinde de kendini göstermiştir. Bu noktada bu işbirliklerinin etkin bir kurumsal çerçeve içinde şekillendirilmesi, entegrasyondan sağlanacak faydalar açısından önemlidir. Çünkü üye ülkelerin birbirleriyle ekonomik, ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerini artırma yoluyla gerçekleştirdikleri bölgesel işbirliği, entegrasyondan sağladıkları net faydaların artmasını sağlayacaktır.

Küresel dünyanın bu gerçekleri veri iken, ortak bir tarihi, kültürü ve dili paylaşan Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir olası entegrasyon bu noktada ilgi çekici hale gelmektedir ve bu nedenle üzerinde önemle tartışılması gereken bir oluşumdur. 2014 yılında Türk Keneşi'nin 4. Liderler Zirvesi'nde bu konu gündeme gelmiştir. Çok sayıda entegrasyon çeşidinin yer aldığı günümüz dünyasında, bu entegrasyonlar ekonomik gerçeklerin ve beklentilerin yanısıra politik gerçeklerle ve beklentilerle oluşturulmaktadır. Bu çalışmada entegrasyonun olabilmesi için ekonomik açıdan dikkate alınması gereken hususlar ele alınmıştır. Zirvede dile getirilen bu düşüncenin fiiliyata geçmesi için politik destek gerekmektedir. Çünkü hangi ülkelerle ne şekilde entegrasyona girileceği nihayetinde politik bir karardır. Fakat bu ülkelerin kültürel ve coğrafi yönden yakınlığı, olası entegrasyonun en önemli gerekçelerinden biridir. Ancak sadece coğrafi ve kültürel yakınlık değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal ortak faydaların söz konusu olması, bu entegrasyon çabalarının bir diğer önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek olası bir entegrasyondan beklenen faydanın gerçek anlamda ortaya çıkabilmesi bazı şartlara bağlıdır. Söz konusu ülkelerin kendi içlerindeki sosyal, ekonomik ve kültürel alt yapıyı oluşturan kurumsal düzenlemelerinin etkin ve doğru bir şekilde belirlenmesi, bu şartların başında gelmektedir. Bununla birlikte, ülkeye özgü bu kurumsal düzenlemelerin etkinliği yeterli değildir. Aynı zamanda üye ülkelerin kendilerine özgü bu kurumsal düzenlemeleri entegrasyon çerçevesinde uygun şekilde koordine edip uyumlaştırılabildikleri ortak bir kurumsal çerçeve oluşturmaları da şarttır. Türk dili konuşan

ülkelerin ortak hareket alanlarını belirleyen bu kurumsal çerçevenin de etkin bir şekilde oluşturulması, entegrasyonların etkin bir şekilde işlemesi ve üye ülkelere sağlanan faydaların artmasına katkıda bulunması açısından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyon için ekonomik açıdan üye ülkelerin etkinliğini arttıracak şekilde ülke içi ve ülkeler arası yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, sosyal ve ekonomik açıdan ülkeler arası ilişkileri arttıran ortak programların oluşturulması ve uygulanması, ortak bir ödeme sisteminin oluşturulması, üye ülkelerin finansal piyasalarının birbiriyle uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemelerin etkinleştirilmesi, sanayi üretiminde yatırımcılara yönelik faaliyetleri teşvik edici bir kurumsal çerçevenin oluşturulması, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi ve yenilikçi teknolojilerin uygulanması için ortak araştırma ve geliştirme programlarının geliştirilmesi, bir yandan yerli yatırımcıları rekabete teşvik edecek diğer yandan da yabancı yatırımcıları yurt içi piyasalara çekecek politikaların uygulanmasına yönelik kurumsal çerçevenin oluşturulması ve bu konudaki yasal düzenlemelerin en etkin ve hızlı şekilde oluşturulması önerilmektedir.

Diğer yandan Türk dili konuşan ülkeler arasında sağlanabilecek bir entegrasyonun ekonomik etkilerinin açıklanması da ülkelere yönelik net faydaların belirlenmesi açısından önemlidir. Bu etkilerin etkinliğinin artırılabilmesi için öncelikle ticarete ilişkin engellerin açıkça tanımlanması gerekmektedir. Bu noktada ticaret engellerine, regülasyon farklılıklarına ve sınır ticaretine yönelik konuların dikkatle incelenmesi ve bu konudaki kuralların açıkça ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca uygulanan ticaret ve ekonomi politikalarının bu kurullarla uyumlu şekilde uygulanmasını sağlayan sağlam bir kurumsal çerçevenin oturtulması gerekmektedir. Politik destek de bu noktada önem taşımaktadır. Hem üye ülkenin kendi içinde politik desteği alan ekonomi politikalarının uygulanması hem de üye ülkelerin kendi aralarında karşılıklı görüşmelerde birbirlerine politik destek sağlamaları, entegrasyonlardan sağlanan bireysel ve bölgesel faydaların artmasına doğrudan katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

- Baldwin, R.E. & A.J. Venables (1995), “Regional Economic Integration”, Chapter 31, *Handbook of International Economics*, Vol. Iii, Edited by G. Grossman and K. Rogoff, Elsevier.
- Çeştepe, H. & T. Mistacioğlu (2010), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon: ASEAN ve MERCOSUR Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa, 2010.
- Eurasian Economic Commission (2013), “Structure and Activities of the Eurasian Economic Commission”, Section 5, *Eurasian Economic Integration: Facts and Figures*, <www.eurasiancommission.org>, 11.08.2014.
- European Bank for Reconstruction and Development (2012), “Regional Trade Integration and Eurasian Economic Union”, *Transition Report 2012: Integration across Borders*, Chapter 4, <www.ebrd.com>, 07.08.2014.

- Hancock, K.J. & A. Libman (2013), “The Forgotten Region: Russia and Eurasia”, *Seminar in KFG International Conference: Comparative Regionalism: Towards A New Research Agenda*, December 13-14, Freie Universitat, Berlin, <www.polsoz.fu-berlin.de>, 24.08.2014.
- İncekara, A. & M. Savrul (2011), “Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), <www.istanbul.edu.tr>, 11.08.2014.
- Karluk, R. (1996), *Uluslararası Ekonomi*, Genişletilmiş 4. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Kawai, M. (2004), “Regional Economic Integration and Cooperation in East Asia”, *Seminar on The Impact and Coherence of OECD Country Policies on Asian Developing Economies*, Policy Research Institute of the Japanese Ministry of Finance and OECD Secretariat, Paris, June 10-11.
- Kher, P. (2012), “Political Economy of Regional Integration in South Asia”, *Background Paper*, No. RVC 5, UNCTAD Regional Value Chains, October, <www.unctad.org>, 15.08.2014.
- Kritzinger, L. (2005), “Regional Integration: Concepts, Advantages, Disadvantages and Lessons of Experience”, *Working Paper*, World Bank Country Office, 2005, <www.worldbank.org>, 30.07.2014.
- Lagutina, M. (2006), “Eurasian Economic Union Foundation: Issues of Global Regionalization”, A Research Note, *Eurasia Border Review*, 5(1).
- Linn, J.F. & D. Tiomkin (2005), “Economic Integration of Eurasia: Opportunities and Challenges of Global Significance”, *Europe After the Enlargement Conference, Studies and Analysis*, No. 298, Center for Social and Economic Research, April, 8-9 Warsaw.
- Linn, J.F. (2012), “Central Asian Regional Integration and Co-operation: Reality or Mirage?”, *The Economics of the Post-Soviet and Eurasian Integration*, Chapter 6, Eurasian Development Bank Eurasian Integration Year Book.
- Obydenkova, A. (2006), “New Regionalism and Regional Integration: Exploring the Links between ‘External’ Influences and ‘Internal’ Factors”, *Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research*, Workshop 10, Nicosia, Cyprus, 25-30 April.
- Pelipas, I. & I. Tochitskaya & E. Vinokurov (2014), “Quantifying Economic Integration of the European Union and the Eurasian Economic Union: Methodological Approaches”, *Report 23*, Edited by E. Vinokurov, Eurasian Development Bank Centre for Integration Studies and International Institute for Applied Systems Analysis.
- Seyidoğlu, H. (2009), *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, No. 24, Geliştirilmiş 17. Baskı, İstanbul.
- Weitz, R. (2008), “Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia”, *Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program July.
- Wolfgang, H.M. & G. Brovka & I. Belozeroz (2012), “The Eurasian Customs Union in Transition”, *World Customs Journal*, 7(2).
- Yesdauletova, A. & A. Yesdauletov (2014), “The Eurasian Union: Dynamics and Difficulties of the Post-Soviet Integration”, *TRAMES*, 18(68/63), 1, 3-17.